

Simon Malmenvall, **Kultura Kijevske Rusije in krščanska zgodovinska zavest**. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2019, 313 strani.

Študija Simona Malmenvalla *Kultura Kijevske Rusije in krščanska zgodovinska zavest*, nastala na podlagi doktorske disertacije, ki jo je avtor zagovarjal leta 2018 na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, predstavlja pomemben prispevek k slovenskim humanističnim znanostim iz vsaj dveh razlogov. Prvi zadeva vsebino monografije, ki se posveča zgodovini vzhodne Evrope v (visokem) srednjem veku. Omenjeno raziskovalno področje namreč ne sodi med tiste problemske sklope, ki bi bile doslej deležne veliko pozornosti s strani slovenskega zgodovinopisja. Že iz tega razloga je Malmenvallovo delo torej dobrodošla novost. Še pomembnejši razlog pa zadeva izvedbo študije oz. avtorjev metodološko pristop, saj mu je uspelo posrečeno združiti zgodovinopisni pristop v ožjem pomenu besede s kulturološkimi in teološkimi študijami, kar kljub splošnemu priseganju na interdisciplinarnost v našem prostoru še vedno pogosto ostaja bolj želja kot realnost, vsaj na področju povezovanja historiografije in teologije.

Monografija predstavlja sintezo avtorjevega večletnega poglobljenega ukvarjanja z različnimi vidiki (kulturne) zgodovine Kijevske Rusije, ki jo je obravnaval že v svojem diplomskem in magistrskem delu ter številnih znanstvenih člankih. Osrednji fokus raziskave je kulturološki, saj želi Malmenvall rekonstruirati samorazumevanje intelektualne elite prve ruske državne tvorbe. Ker pa je le-to razumljivo le v širšem zgodovinskem kontekstu, študija vsebuje tudi obsežno sintetično zasnovano predstavitev širšega zgodovinskega konteksta, tj. zgodovine Kijevske Rusije in Bizantinskega cesarstva, od koder so na ozemlje ob Dnjepru v 10. in 11. stoletju prišli odločilni versko-kulturni vplivi. Kontekstualni del raziskave tako vsebuje pregled razvoja (staro)ruske države od njenega začetka v 9. do zatona v 12. stoletju. Poleg tega pa so predstavljene tudi značilnosti bizantinske države v času t. i. makedonske renesanse, rusko-bizantinski odnosi, še posebej podrobno pa je tematiziran (postopen) sprejem krščanstva v staroruski družbi ter razvoj tamkajšnje cerkvene organizacije. Pregled je zasnovan na podlagi referenčnih mednarodnih študij ter že sam po sebi predstavlja pomemben prispevek v slovenskem prostoru, saj je doslej najboljše pregled zgodovine Kijevske Rusije v slovenskem jeziku.

Osrednji del avtorjevega zanimanja velja (novi) krščanski kulturi Kijevske Rusije, kot se je izoblikovala po množičnem sprejemu krščanstva leta 988 ali 989, ko se je kijeviski knez Vladimir Svjatoslavič dal krstiti in nato zaukazal še

množični krst vseh prebivalcev Kijeve. V prihodnjih letih je vzhodnoslovanska državna tvorba začela intenzivno sprejemati kulturne pridobitve bizantinske civilizacije, ki se je tedaj nahajala v svoji (zadnji) zlati dobi. Na podlagi intenzivnega sprejemanja bizantinskih vplivov se je začela oblikovati domača intelektualna elita, ki se je razvijala znotraj okvirov (nastajajoče) cerkveno-upravne organizacije. Družbeno-normativno kulturo Kijevske Rusije so torej odločilno zaznamovale prav tiste značilnosti, ki so bile neposredno povezane z vzhodno različico krščanstva, predvsem cerkvenoslovanski literarno-liturgični jezik. Prav tako se je že kmalu po sprejemu krščanstva hitro uveljavila tudi domača kleriška elita, vezana na kijevske metopolijo, ustanovljeno že v prvi polovici 11. stoletja, in njej podrejene škofijske sedeže ter hitro rastoče samostanske skupnosti.

Čeprav so torej začetki krščanske kulture Kijevske Rusije temeljili na prevzemanju bizantinskih zgledov, pa je bilo to prevzemanje vendar kreativno. Porajajoča se intelektualno-kleriška elita namreč bizantinske teološke in literarne produkcije ni prevzemala v celoti, temveč izrazito selektivno, delno pa jih je tudi ustvarjalno prilagajala lastnim potrebam. Selektivnost se kaže predvsem v zanimanju za tiste konfesionalno-didaktične spise, ki so bili temeljnega pomena za uveljavljanje novih duhovnih in etičnih idealov. Iz tega razloga staroruski izobraženci niso pokazali zanimanja za (zahtevnejše) filozofsko-teološke razprave in (antično) leposlovje. Avtor tako ugotavlja, da je »uporabnost« povsem prevladala v tedanji ruski kulturni produkciji. Pri tem pa je treba opozoriti, da »uporabnost« ni bila vezana zgolj na misijonarsko aktivnost, temveč tudi na afirmacijo staroruske cerkvene in posvetne elite. Bistvena značilnost (ustvarjalnega) prevzemanja bizantinskih zgledov je potemtakem predstavljala prav nujnost patriotskega samopotrjevanja nove krščanske velesile v primerjavi z mnogo starejšim Bizancem. Pri tem je osrednji interpretativni okvir predstavljal koncept t. i. zgodovine odrešenja, kot so ga razvili krščanski misleci v prvih stoletjih po Kristusu, (cerkvena) elita Kijevske Rusije pa ga je nato kreativno prilagodila lastnim razmeram in potrebam. Omenjeni koncept je lok zgodovinskega razvoja razlagal v teološkem smislu: zgodovina je bila razumljena kot proces uveljavljanja božje previdnosti oz. božjega odrešenjskega načrta, kot ga prikazuje Sveto pismo. Na tej podlagi so bili posamezni konkretni dogodki, osebe in procesi duhovno osmišljeni v luči simbolno nasičene biblične zgodovine, ki posreduje (ponavljajoče se) vzorce razmerja med Bogom in človekom. Na ta način je slovanska elita lahko afirmirala svoj pomen kljub relativno poznemu sprejemu krščanstva; svoj položaj so razlagali s pomočjo evangeljske prilike o delavcih enajste ure ter nato iz nje izpeljali idejo o enakovrednosti vseh ljudstev znotraj krščanske ekumene.

Omenjene ugotovitve Malmenvall izpeljuje iz analize štirih osrednjih narativnih staroruskih tekstov, nastalih med sredino 11. in 12. stoletja: pridige kijevskega metropolita Hilarijona o postavi in milosti, letopisa *Pripoved o minulih letih* (v slovenskem okolju bolj znanega pod imenom *Nestorjeva kronika*), hagiografije *Branje o Borisu in Glebu* ter potopisa *Romanje Danijela, igumana z Ruske zemlje*. Obsežna analiza omenjenih del, ki predstavljajo najpomembnejši del literarne produkcije Kijevske Rusije, sestavlja tudi osrednji del študije. Kljub zvrstni raznolikosti

avtor v vseh tekstih prepoznava zgoraj skicirano idejno ost staroruske kulture, tj. predvsem željo po samopotrjevanju, ki korenini v (nezavednem) manjvrednostnem kompleksu do kulturno in teološko superiornega Bizanca. Omenjena tendenca je v obravnavanih delih seveda izražena na različne načine, skladno z možnostmi, ki jih je omogočala izbrana (pol)literarna zvrst. Teološko je najgloblje utemeljena v Hilarijonovi pridigi, ki predstavlja prvo (znano) starorusko teološko refleksijo novega duhovno-zgodovinskega položaja ruske države. Po svoji sporočilnosti so pridigi sorodna tudi ostala besedila. Letopis *Pripoved o minulih letih* priča o uspešni adaptaciji bizantinske historiografske tradicije, saj po kakovosti prekaša večino bizantinskih zgodovinpisnih del iz tega obdobja, predstavlja pa najobsežnejši poskus umestitve zgodovine Vzhodnih Slovanov v krščansko zgodovino odrešenja. V obliki romarsko-potopisnega žanra isto idejo izraža tudi *Romanje Danijela, igumana z Ruske zemlje*, saj je tendenca dela predvsem polnopravna vključitev Rusije oz. ruskega krščanstva v posvečen kozmos Svete dežele, prizorišča biblijske zgodovine. Hagiografija *Branje o Borisu in Glebu* (v več različicah), ki obravnava življenje in smrt prvih kanoniziranih vzhodnoslovanskih svetnikov Borisa in Gleba (oba je kot potencialna konkurenta v boju za oblast po smrti velikega kneza Vladimirja dal umoriti starejši brat Svjatopolk), pa poleg tega izraža še dodatno politično težnjo. Predstavlja namreč željo po notranji harmoniji v vladajoči rodbini Rjurikovičev. Slednja naj bi temeljila na krščanski zapovedi ljubezni do bližnjega in odpovedi zemeljskemu uspehu na račun onostranske slave. Kot taka pa je hagiografije direktno naslavljala tedaj osrednji politični problem staroruske države, tj. notranja obračunavanja znotraj vladajoče dinastije, ki so končno tudi odločilno prispevala k zatonu moči Kijevske Rusije v drugi polovici 12. stoletja.

Kot je razvidno iz pravkar skicirane vsebine in metodološkega pristopa Malmenvallove študije, je avtor uspešno in plodno zgodovinski pristop povezal s (historično) teologijo in kulturološkimi študijami. Na tej podlagi je nastala prepričljiva rekonstrukcija teološko-kulturnega programa intelektualne elite Kijevske Rusije, ki predstavlja še posebej dragocen doprinos k slovenski humanistiki. Prav iz tega razloga pa študija ni zanimiva le za proučevalce srednjeveške zgodovine vzhodne Evrope, temveč tudi za vse tiste, ki delujejo na področju kulturno-zgodovinskih raziskav.

Matic Batič